

ПРАМЕЖКАВАЯ СПРАВАЗДАЧА
15 кастрычніка – 4 лістапада 2019 г.

6 лістапада 2019 г.

I. РЭЗІЮМЭ

5 жніўня 2019 г. Прэзідэнт аб'явіў аб правядзенні датэрміновых выбараў 17 лістапада, прыблізна за год да сканчэння тэрміну мандату цяперашняга парламенту. Дэпутаты будуць выбраныя на чатырохгадовы тэрмін па мажарытарнай сістэме ў адзін тур у 110 аднамандатных акругах.

Канстытуцыя забяспечвае свабоду сходаў, аб'яднанняў і слова, але нарматыўна-рэгламентуючыя дакументы накладваюць разнастайныя абмежаванні на гэтыя свабоды. Выбарчы кодэкс не быў зменены з моманту апошніх выбараў, але апошнія дапаўненні ў заканадаўства ўвялі новыя працэдурныя для арганізацыі сходаў і правілы дзейнасці анлайн-медыяў. Папярэднія рэкамендацыі АБСЕ, уключна з тымі, якія агаворвалі адсутнасць балансу ў фармаванні складу выбарчых камісій, абмежаванні правоў кандыдатаў, недастатковыя гарантыі чэснага правядзення працэдур галасавання і падліку галасоў, застаюцца без увагі.

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў ажыццяўляецца з дапамогай чатырохузроўневай сістэмы выбарчых камісіяў, якая складаецца з пастаянна дзеючай Цэнтральнай выбарчай камісіі (ЦВК) і камісій ніжэйшага ўзроўню, якія фармуюцца нанова для кожных выбараў. З моманту аб'яўлення выбараў ЦВК выдала шэраг пастаноў, правяла пяць паседжанняў і датрымалася ўсіх дэдлайнаў, акрэсленых законам. Толькі нязначная колькасць працаўнікоў выбарчых участкаў прадстаўляюць апазіцыйныя групы, дыспрапарцыйна з лічбай вылучаных ім кандыдатаў на гэтыя пасады. Шмат суразмоўцаў МНВ БДПЧ выказаліся пра адсутнасць даверу працы выбарчых органаў.

Не існуе цэнтралізаванай рэгістрацыі выбарцаў. Спісы выбарцаў складаюцца і абнаўляюцца на ўзроўні ўчасткаў на падставе дадзеных, атрыманых ад мясцовых уладаў. Не існуе сістэмы, якая б дазваляла выявіць рэгістрацыі выбарцаў ў некалькіх месцах галасавання. Выбарцы маглі правесці свае дадзеныя ва ўчастковых выбарчых камісіях ад 1 лістапада, і могуць быць зарэгістраваныя да дня і ў дзень выбараў пры наяўнасці доказы свайго пастаяннага месца жыхарства. ЦВК апублікавала лічбу зарэгістраваных выбарцаў па кожнай акрузе, агульнай колькасцю ў 6 880 605 чалавек па ўсёй краіне.

З 703 вылучаных кандыдатаў 560 было зарэгістравана (27% з іх – жанчыны). Агулам 131 патэнцыйнаму кандыдату адмовілі ў рэгістрацыі на падставе несапраўднасці подпісаў і недакладнасцяў у дэкларацыях аб даходах і маёмасці. Дзесяці кандыдатам адмянілі рэгістрацыю, 27 – адклікалі свае кандыдатуры. Шмат суразмоўцаў Місіі па назіранні за выбарамі БДПЧ (МНВ БДПЧ) апісалі абмежавальныя палажэнні для рэгістрацыі кандыдатаў і выбарчае прымяненне закона, асабліва падчас правяркі подпісаў.

Да цяперашняга моманту кампанія была, у цэлым, нябачнай, з невялікай колькасцю арганізаваных мерапрыемстваў і невялікай колькасцю наведвальнікаў падчас гэтых мерапрыемстваў, многія яе аспекты строга рэгламентаваліся. Кандыдаты могуць свабодна арганізоўваць мерапрыемствы па агітацыі ў большасці месцаў і станюцца ацэньваюць магчымасць карыстацца загадзя выбранымі памяшканнямі. Аднак, карыстанне свабодай публічных сходаў іншымі зацікаўленымі бакамі, якія не з'яўляюцца кандыдатамі альбо іх даверанымі асобамі, абмежавана да невялікай колькасці.

месцаў, што лічыцца агульна неспрыяльным, так жа, як і увагу патрабаванне аб паведамленні пра такія мерапрыемствы за дзесяць дзён.

Фінансаванне кампаніі ажыццяўляецца прыватнымі ахвяраваннямі для кандыдатаў пасля рэгістрацыі. Некалькі суразмоўцаў МНВ БДПЧ сцвердзілі, што адсутнасць дзяржаўнага фінансавання значным чынам абмяжоўвае іх магчымасці ў агітацыі. Некалькі з іх таксама заявілі, што выбарнікі і бізнэсы не ахвяраюць сродкі з-за страху пераследу.

Паклёп і публічная абраза з'яўляюцца крымінальнымі злачынствамі. Выбарчы кодэкс забараняе заклікаць да байкоту на выбарах, і такія заклікі могуць прывесці да адмены рэгістрацыі. Дзяржаўныя медыя дамінуюць у сферах тэлебачання, радыё і друку. Суразмоўцы МНВ БДПЧ адзначылі, што толькі некалькі СМІ асвятляюць палітычныя пытанні.

Большасць скаргаў, накіраваных у выбарчыя камісіі і суды, датычыла працэдуры рэгістрацыі кандыдатаў і складу выбарчых камісій. Большасць з іх была адхіленая, але ў двух выпадках кандыдаты паспяхова абскардзілі рашэнні АВКаў аб адмове ў рэгістрацыі.

II. УВОДЗІНЫ

У адказ на запрашэнне Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь і на падставе рэкамендацый Місіі па ацэнцы патрэбаў, якая дзейнічала з 26 па 30 жніўня 2019 г., Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека АБСЕ (БДПЧ) разгарнула працу Місіі па назіранні за выбарамі (МНВ) 15 жніўня. МНВ БДПЧ, на чале з Карын Ёнкер, складаецца з асноўнай каманды з 11 экспертаў, якія знаходзяцца ў Мінску, і 30 доўгатэрміновых назіральных, размеркаваных 23 кастрычніка па ўсёй Беларусі. Чальцы Місіі прадстаўляюць 23 дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ. БДПЧ зрабіла запыт да дзяржаў-удзельніц АБСЕ аб накіраванні 400 кароткатэрміновых назіральных для ажыццяўлення назірання за выбарчымі працэсамі ў дзень выбараў, уключна з галасаваннем, падлікам галасоў і падвядзеннем выніковых падлікаў.

III. АСНОЎНАЯ ІНФАРМАЦЫЯ І ПАЛІТЫЧНЫ КАНТЭКСТ

5 жніўня 2019 г. Прэзідэнт аб'явіў аб правядзенні датэрміновых выбараў 17 лістапада, прыблізна за год да сканчэння тэрміну мандату цяперашняга парламенту. Кандыдаты будуць спаборнічаць за ўсе 110 месцаў ніжняй палаты парламенту – Палаты Прадстаўнікоў.¹ Выбары адбудуцца пасярод працэсу даўніх дыскусій аб канстытуцыйных і іншых палітычных рэформах і перад прэзідэнцкімі выбарамі, запланаванымі на наступны год.

Урад у краіне падсправаздачны Прэзідэнту, які таксама выконвае непасрэдныя выканаўчыя функцыі і мае шырокія паўнамоцтвы датычна парламента, у тым ліку заканадаўчую ўладу і магчымасць прызначаць і вызваляць ад пасад судзей.² Палата Прадстаўнікоў, тэрмін паўнамоцтваў якой сканчваецца ў сувязі з гэтымі выбарамі, была абраная ў верасні 2016 г. і складаецца ў большасці з незалежных дэпутатаў, якія з'яўляюцца чальцамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”, якое цесна звязанае з дзяржавай. Палітычныя партыі прадстаўленыя ў нязначнай колькасці.³

¹ Асобна 7 лістапада заканадаўчымі саветамі 6 абласцей і горада Мінска будуць выбраныя 56 з 64 чальцоў верхняй палаты – Савету Рэспублікі. Астатнія восем будуць прызначаныя Прэзідэнтам.

² Прэзідэнт таксама мае права накладваць вета на законы альбо асобныя палажэнні, адмяняць заканадаўчыя акты ўраду, альбо ініцыяваць заканадаўчы працэс і выдаваць абавязковыя дэкрэты.

³ З 94 незалежных чальцоў 75 з'яўляюцца сябрамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”. Праўрадавыя артыі, прадстаўленыя ў Палаце Прадстаўнікоў, гэта – Камуністычная партыя Беларусі (8 дэпутатаў), Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці (3 дэпутаты) і Беларуская патрыятычная партыя (3

Ніводнай палічынай партыі не было зарэгістравана з 2000 г., нягледзячы на спробы, якія паўтараліся шмат разоў.⁴ Шэраг суразмоўцаў МНВ БДПЧ узгадалі, што не чакаюць, што выбары прайдуць у атмасферы сапраўднай канкурэнцыі і мала давяраюць гэтаму працэсу. Некалькі міжнародных арганізацый выказалі заклапочанасць адносна магчымасці карыстання грамадзянскімі і палітычнымі правамі ў Беларусі.⁵

У Палаце Прадстаўнікоў, тэрмін паўнамоцтваў якой сканчваецца ў сувязі з гэтымі выбарамі, 110 дэпутатаў – 30 жанчын, у Савеце Рэспублікі – 17 жанчын, а 6 з 14 парламенцкіх камітэты ўзначальваюць жанчыны. Толькі тры жанчыны займаюць кіруючыя пасады ў Савеце Міністраў, які складаецца з 46 чальцоў. Няма ніводнай жанчыны на чале абласцей у Беларусі. Толькі адну з 15 зарэгістраваных партый узначальвае жанчына. Некалькі суразмоўцаў МНВ БДПЧ выказалі думку, што патрыярхальнае стаўленне ў грамадстве – асноўная перашкода для жанчын, каб удзельнічаць у палітыцы.⁶

IV. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І ПРАВАВАЯ БАЗА

Палата Прадстаўнікоў выбіраецца на чатырохгадовы тэрмін шляхам мажарытарных выбараў у адзін тур у 110 аднамандатных акругах. Кандыдат, які набраў найбольшую колькасць галасоў, з'яўляецца выбраным.⁷ Закон усталёўвае патрабаванне ў мінімальнай яўцы ў 50 працэнтаў для таго, каб выбары былі прызнаныя сапраўднымі. Калі яўка менш, паўторныя выбары павінны адбыцца ў тых акругах, дзе яўка была менш за патрэбную. Патрабаванне ў 50-працэнтнай яўцы застаецца такім жа да такіх акругаў. Канстытуцыя вызначае, што дэпутаты могуць быць адкліканыя выбарцамі акругі, дзе яны былі абраныя.

Артыкул 93 Канстытуцыі вызначае тэрмін парламенцкага мандату ў чатыры гады; Нацыянальны Сход шостага склікання распачаў сваю працу ў кастрычніку 2016 г. Некаторыя партыі і недзяржаўныя арганізацыі, з якімі сустрэліся МНВ БДПЧ, палічылі, што дэкрэт прэзідэнта аб аб'яўленні парламенцкіх выбараў парушае Канстытуцыю, паколькі ён фактычна прыпыніў мандаты чальцоў парламента перад сканчэннем іх тэрміну, без спасылкі на канстытуцыйныя падставы аб роспуску парламента. Некалькі грамадзян і недзяржаўныя арганізацыі склалі звароты ва ўрадавыя структуры і суды з запытам аб правамернасці правядзення датэрміновых выбараў. Улады пайнфармавалі МНВ БДПЧ, што такія выбары не лічацца датэрміновымі па законах Беларусі, паколькі Канстытуцыя агаворвае апошні магчымы тэрмін правядзення выбараў, але не ўтрымлівае патрабаванняў, наколькі рана яны могуць адбыцца.

дэпутаты). Тры дэпутаты залічваюць сябе да апазіцыі: адзін з іх – незалежны, адзін – сябра Ліберальна-дэмакратычнай партыі, адзін – Аб'яднанай грамадзянскай партыі.

⁴ Беларуская камуністычная партыя працаўнікоў спрабавала зарэгістравацца сем разоў, Партыя свабоды і прагрэсу – пяць. Беларуская Хрысціянская Дэмакратыя – сем разоў, апошні раз – у красавіку 2018 г.

⁵ [Заклучныя заўвагі Камітэту ААН па правах чалавека 2018 г.](#), [Заклучныя заўвагі Камітэту ААН па ліквідацыі дыскрымінацыі супраць жанчын 2016 г. і Доклад 2019 г. Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі](#), а таксама [заявы ад 2018 г.](#) Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ.

⁶ Параграф 20 [Заклучных заўваг Камітэту ААН па ліквідацыі дыскрымінацыі супраць жанчын 2016 г.](#) вызначае “перавагу дыскрымінуючых стэрэатыпаў і патрыярхальнага стаўлення. Параграф 28 выказвае заклапочанасць тым, што “жанчыны застаюцца недастаткова прадстаўленымі на ўзроўнях прымання рашэнняў у парламенце і сканцэнтраваныя на нізкім і сярэднім узроўні дзяржаўных адміністрацый”. Гл. таксама параграф 29.

⁷ Па законе кандыдаты, не маючыя супернікаў, павінны набраць як мінімум 50 адсоткаў галасоў.

Асноўнае заканадаўства, якое рэгламентуе парламенцкія выбары, складаецца з Канстытуцыі 1994 г. (дапоўненай апошні раз у 2004 г.) і Выбарчага кодэксу 2000 г. (дапоўнены апошні раз у 2015 г.).⁸ Беларусь падпісала і ратыфікавала большыню асноўных інструментаў ААН датычна выбараў.⁹ У 2016 г. была ратыфікавана Канвенцыя па правах людзей з інваліднасцю, згодна з папярэдняй рэкамендацыяй БДПЧ.

Канстытуцыя забяспечвае прамое і універсальнае выбарчае права, а таксама свабоду сходаў, аб'яднанняў і слова. Тым ня менш, законы і іншыя нарматыўна-рэгламентуючыя дакументы накладваюць разнастайныя абмежаванні на фундаментальныя свабоды, такія, як перашкоды ў рэгістрацыі палітычных партый, абмежаваная колькасць пляцовак для ажыццяўлення сходаў і абавязковыя аплаты за грамадскія сходы, а таксама крымінальны пераслед за паклёп і абразу. Выбарчы кодэкс не быў зменены з моманту апошніх выбараў. Дапаўненні 2018 г. да закону “Аб масавых мерапрыемствах” і закону “Аб СМІ” ўвялі, сярод іншага, новыя парцэдур для арганізацыі сходаў і правілы дзейнасці анлайн-медыяў.¹⁰ У студзені 2019 г. удзел у дзейнасці незарэгістраванай партыі альбо арганізацыі быў дэкрэміналізаваны і цяпер з'яўляецца адміністрацыйным парушэннем, якое караецца штрафам да 1 275 BYN¹¹ Папярэднія рэкамендацыі АБСЕ, уключна з адсутнасцю балансу ў фармаванні складу выбарчых камісій, абмежаванні правоў кандыдатаў, недастатковых гарантый сумленнага правядзення працэдур галасавання і падліку галасоў, а таксама абмежаванне правоў назіральнікаў, застаюцца без увагі.

V. ПРАВЯДЗЕННЕ ВЫБАРАЎ

Падрыхтоўка і правядзенне надыходзячых выбараў ажыццяўляецца з дапамогай чатырохузроўневай сістэмы выбарчых камісіяў, якая складаецца з ЦВК, 6 абласных і Мінскай гарадской тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВКі), 110 акружных выбарчых камісій (АВКі) і 5 831 участковых выбарчых камісій (УВКі).¹² Багата суразмоўцаў МНВ БДПЧ выказала недавер да працы выбарчых камісій у іх магчымасці праводзіць выбары ў бесстароннім парадку. У дадатак, некаторыя суразмоўцы адзначылі недахоп гарантый правільнага выканання працэдур правядзення выбараў, у тым ліку падчас датэрміновага галасавання, і адсутнасць празрыстасці ў працэдур па падліку галасоў.

ЦВК – пастаянны орган з пяцігадовым мандатам і складаецца з 12 чальцоў (6 з іх – жанчыны), які прызначаецца прэзідэнтам і Саветам Рэспублікі.¹³ ЦВК прыняла і апублікавала 22 пастановы адносна гэтых выбараў, якія тлумачылі працэдур, звязаныя з імі. На працягу

⁸ У дадатак, неабходныя аспекты выбараў рэгламентуюцца законамі “Аб СМІ”, “Аб масавых мерапрыемствах”, “Аб палітычных партыях”, а таксама Кодэксам аб адміністрацыйных правапарушэннях, Крымінальным кодэксам і пастановамі Цэнтральнай выбарчай камісіі.

⁹ Яны ўключаюць Канвенцыю аб грамадзянскіх і палітычных правах і Міжнародную канвенцыю аб ліквідацыі ўсіх форм расавай дыскрымінацыі. Беларусь – асацыятыўны чалец Еўрапейскай камісіі за дэмакратыю праз права Савета Еўропы (Венецыянская Камісія), а таксама – чалец Еўрапейскай групы дзяржаў па барацьбе з карупцыяй Савета Еўропы (ГРЭКА).

¹⁰ Для арганізацыі сходаў зараз патрабуецца папярэдняе паведамленне, а не дазвол, на арганізацыю мерапрыемстваў у пэўных месцах. Змены ў законе “Аб масавых мерапрыемствах” прадугледжваюць уводзіны аплат за арганізацыю публічных мерапрыемстваў, але гэтыя патрабаванні не датычаць агітацыйных мерапрыемстваў кандыдатаў.

¹¹ 1 EUR – прыблізна 2,26 беларускіх рубля (BYN).

¹² У тым ліку – 238 спецыяльных УВКаў, створаных у бальніцах і іншых медычных установах, 17 – на тэрыторыі вайсковых частак і 46 УВКаў – на тэрыторыі дыпламатычных пляцовак за мяжой.

¹³ Цяперашняя ЦВК была прызначаная ў снежні 2016 года. Старшыня – Лідзія Ярмошына – займае сваю пасаду з 1996 года. Сярод чальцоў ЦВК толькі старшыня і сакратар займаюць пастаянныя пасады.

перыяду, агаворанага гэтай справаздачай, ЦВК правяло толькі адно паседжанне – 31 кастрычніка, каб разгледзець скаргу.¹⁴

ТВКі, АВКі і УВКі – часовыя органы, якія прызначаюцца мясцовымі выканаўчымі камітэтамі на перыяд ад 2 верасня да моманту публікацыі вынікаў выбараў. Чальцы гэтых камісій вылучаюцца палітычнымі партыямі, грамадскімі арганізацыямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з мінімальнай колькасцю ў дзесяць выбарцаў. Па законе, дзяржаўныя служачыя могуць складаць не больш за адну траціну членаў камісіі, а не менш за адну траціну членаў ТВК і УВК павінна быць вылучана палітычнымі партыямі і грамадскімі аб'яднаннямі.¹⁵ Але партыі і грамадскія арганізацыі, якія хочуць вылучыць сваіх кандыдатаў ва УВКі, павінны мець свае прадстаўніцтвы (офісы) у адпаведных рэгіёнах. Паводле ЦВК, 42 % чальцоў ТВК, 61% АВК і 72% УВК – жанчыны.

Шмат суразмоўцаў МНВ БДПЧ адзначылі дыспрапарцыйны склад камісій з перавагай у бок праўрадавых арганізацый, партый і структур. Паводле дадзеных, апублікаваных ЦВК, былі прынятыя 97% кандыдатаў у камісіі, з усіх вылучаных праўрадавымі палітычнымі партыямі, і 4,6% – вылучаных апазіцыйнымі партыямі. Прапорцыі чальцоў ТВК і АВК, вылучаных апазіцыйнымі палітычнымі партыямі, – 3,3 і 2,2% адпаведна ад агаульнай колькасці ўсіх чальцоў, намінаваных палітычнымі партыямі.¹⁶ Некаторыя суразмоўцы сцвердзілі, што мясцовыя ўлады выбарачна ўжывалі крытэры падчас разгляду кваліфікацый кандыдатаў, вылучаных ва УВК. У дадатак, яны апісалі выпадкі, калі АВКі адмаўлялі прыняць вылучаныя кандыдатуры з-за нязначных памылак у заяўках.

ЦВК паведамлілі, што трэнінгі для старшынь УВК правяліся АВКамі да 24 кастрычніка, а трэнінгі для чальцоў УВКаў павінны быць арганізаваныя старшынямі УВКаў. Трэнінгі для чальцоў УВКаў, наведаныя МНВ БДПЧ, былі інтэрактыўнымі і ўключалі мадэляванні па датэрміновым галасаванні і працэдуру дня выбараў.

Пастанова ЦВК, выдадзеная ў жніўні, змяшчала некалькі інструкцый, датычных да паляпшэння працэдур у дзень выбараў для асоб з інваліднасцю, уключаючы рэкамендацыі, што выбарчыя ўчасткі павінны знаходзіцца на першым паверсе і мець спецыяльныя кабінкі для галасавання, якія б дазвалялі доступ туды людзям з інваліднасцю і на інвалідным вазку.

ЦВК выдала і распаўсюдзіла інфармацыйныя плакаты для выбарцаў і арганізуе аўдыё абвесткі, якія будуць гучаць у гандлёвых цэнтрах і транспартных станцыях, такіх як аўтобусныя станцыі, бліжэй да дня выбараў. Частковая выбарчая інфармацыя даступна ў спецыяльным фармаце для выбарцаў з праблемамі зроку.¹⁷ АВКі падрыхтавалі постэры з інфармацыяй пра зарэгістраваных кандыдатаў, якія па законе павінны ўключаць дэталі біяграфіі, у тым ліку пра мінулыя судзімасці.

VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРЦАЎ

Грамадзяне, дасягнуўшыя да дня альбо ў дзень выбараў 18 год, маюць права голасу. Канстытуцыя вызначае, што ў галасаванні не прымаюць удзел грамадзяне, прызнаныя судом па законе

¹⁴ З моманту аб'яднення даты выбараў 5 жніўня, ЦВК правяла 5 паседжанняў.

¹⁵ Кожны вылучаючы орган можа мець толькі аднаго свайго прадстаўніка ў кожнай з выбарчых камісій.

¹⁶ Агулам 63 646 чальцоў УВКаў былі прызначаны мясцовымі выканаўчымі камітэтамі, сярод іх – 3 763 былі вылучаныя праўрадавымі палітычнымі партыямі, 27 790 – праўрадавымі грамадскімі аб'яднаннямі і прафсаюзамі, 21 – апазіцыйнымі палітычнымі партыямі.

¹⁷ Вэб-сайт ЦВК мае старонку, створаную спецыяльна для выбарцаў з праблемамі зроку, але яна не мае інфармацыі аб гэтых выбарах.

абмежаванымі ў праве і/або дзезздольнасці. У дадатак, асобы, якія ўтрымліваюцца ў месцах пазбаўлення волі і дасудова затрымання, незалежна ад цяжкасці здзейсненага злачынства і тэрміна пакарання, не могуць галасаваць, нягледзячы на ранейшыя рэкамендацыі БДПЧ. Як і на папярэдніх выбарах, ЦВК прыняла пастанову, якая б забяспечвала правам голасу грамадзян, якія асуджаныя за нязначныя злачынствы да тэрміну зняволення да трох месяцаў.¹⁸

Рэгістрацыя выбарцаў праводзіцца пасіўна і дэцэнтралізавана. Спісы выбарцаў складаюцца мясцовымі выканаўчымі камітэтамі і высылаюцца ў адпаведныя УВКі да 1 кастрычніка. УВКі адказныя за праверку і абнаўленне спісаў выбарцаў, таксама праз абход выбарцаў па месцах жыхарства і званкі выбарцам па тэлефоне, але ніякая інфармацыя пра такія абнаўленні не публікуецца. Закон не прадугледжвае сістэмы выяўлення патэнцыйнай рэгістрацыі адных і тых жа выбарцаў у розных участках.¹⁹ Спісы выбарцаў, якія пражываюць за мяжой, складаюцца УВКамі на падставе дадзеных, атрыманых ад дыпламатычных прадстаўніцтваў. Выбарцы могуць папрасіць уключыць сваё імя ў такі спіс, калі яны перададуць дакументы, якія пацвярджаюць іх знаходжанне за мяжой у дзень выбараў.

Выбарцы маглі праверыць свае персанальныя дадзеныя ва УВКах з 1 лістапада і папрасіць паправіць недакладнасці. Спісы выбарцаў недаступныя для агульнай грамадскай праверкі, а лічба выбарцаў на выбарчым участку не публікуецца. Выбарцы могуць быць даданыя да спісаў перад і ў дзень выбараў, калі яны могуць пацвердзіць дакументальна сваё месца жыхарства ў адпаведнай УВК. Пасля выбараў спісы вяртаюцца наўпрост у мясцовыя выканаўчыя камітэты.²⁰ Паводле ЦВК колькасць зарэгістраваных выбарцаў на гэтыя выбары – 6 880 605. Некаторыя суразмоўцы МНВ БДПЧ выказалі заклапочанасць наконт адсутнасці празрыстасці гэтых дадзеных і патэнцыйнага маніпулявання спісамі выбарцаў у дзень выбараў.

VII. ВЫЛУЧЭННЕ І РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ

Кандыдатамі ў дэпутаты могуць быць грамадзяне Рэспублікі Беларусь не маладзейшыя за 21 год на момант выбараў, якія пастаянна пражываюць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, пры ўмове адсутнасці непагашанай судзімасці.²¹ Кандыдаты могуць быць вылучаныя палітычнымі партыямі пры ўмове іх рэгістрацыі як мінімум шэсць месяцаў перад аб'яўленнем даты выбараў, працоўнымі калектывамі, ініцыятыўнай групай з дзесяці выбарцаў. Нягледзячы на тое, што Канстытуцыя вызначае права ўдзелу ў выбарах і палітычнымі партыямі, і грамадскімі аб'яднаннямі, Выбарчы кодэкс надалей дазваляе карыстацца магчымасцю вылучэння кандыдатаў толькі палітычным партыям.²²

¹⁸ Такія прысуды трапляюць пад катэгорыю “арышт” і нясуць за сабой утрыманне за кратамі да трох месяцаў у “органах, якія ажыццяўляюць пакаранне”, але юрыдычна не лічацца месцамі ўтрымання за кратамі.

¹⁹ Складанне спісаў выбарцаў мясцовымі выканаўчымі камітэтамі ўключае праверку дадзеных, атрыманых ад іншых дзяржаўных структур, але не існуе інфармацыі аб тым, як такія праверкі праводзяцца.

²⁰ Іншыя выбарчыя матэрыялы і пратаколы дасылаюцца ў адпаведныя АВКі.

²¹ Закон не прадугледжвае крытэры, якія б вызначалі панятак пастаяннага месцажыхарства. 21 кастрычніка Брэсцкая ТВК адмяніла рэгістрацыю Уладзіслава Сысы, паколькі ён не задаволіў патрабаванне пастаяннага месцажыхарства, таму што зараз вучыцца ў Польшчы. 31 кастрычніка ЦВК пацвердзіла рашэнне Брэсцкай ТВК.

²² 25 кастрычніка Мінск абласны суд адхіліў скаргу патэнцыйнага кандыдата Андрэя Кушнярова супраць рашэння АВК 77, якая адмовіла яму ў рэгістрацыі, паколькі ён вылучаўся грамадскім аб'яднаннем. Паводле Суда, Выбарчы кодэкс вызначае канстытуцыйнае палажэнне аб тым, хто можа вылучаць кандыдатаў, і немагчымасць прытрымлівацца гэтых правілаў Кодэксу прыводзіць да адмовы ў рэгістрацыі. Паводле закона, грамадзяне не маюць доступу да Канстытуцыйнага Суда, каб абскардзіць патэнцыйныя парушэнні іх канстытуцыйных правоў.

Патэнцыйныя кандыдаты павінны паведаміць пра свой даход і маёмасць, а тыя, што вылучаюцца ініцыятыўнымі групамі, павінны сабраць як мінімум 1 000 подпісаў у падтрымку.²³ Патэнцыйныя кандыдаты павінны скіраваць свае заяўкі ў адпаведныя АВКі ад 8 верасня да 7 кастрычніка. Пасля перыяду праверкі ўсе АВКі аб'явілі імёны зарэгістраваных кандыдатаў 17 кастрычніка, у апошні дзень дэдлайна рэгламентаванага для рэгістрацыі кандыдатаў, згодна з прынятай практыкай.²⁴

З 703 вылучаных 560 кандыдатаў было зарэгістравана, у тым ліку 151 жанчына (27 працэнтаў).²⁵ Дзве траціны дзейсных дэпутатаў былі зарэгістраваныя кандыдатамі, дзве дзейсныя апазіцыйныя дэпутаткі былі вылучаныя, але не былі зарэгістраваныя з-за несапраўдных подпісаў, сабраных у іх падтрымку.²⁶ Іншыя дзейсныя дэпутаты не намагаліся ўдзельнічаць у выбарах.²⁷

Агулам 131 патэнцыйнаму кандыдату было адмоўлена ў рэгістрацыі з-за несапраўдных подпісаў у падтрымку альбо іх недастатковай колькасці, а таксама недакладнасцяў у фінансавых дэкларацыях.²⁸ Закон дазваляе выправіць свае дэкларацыі аб даходах і маёмасці да 7 кастрычніка. ЦВК паведаміла МНВ БДПЧ, што, на практыцывыпраўленні таксама могуць быць зробленыя ў іншых дакументах шляхам іх перападачы. Аднак, кандыдаты не былі паінфармаваныя аб выяўленых недакладнасцях, а АВКі не былі забавязаныя законам гэта зрабіць. Шмат суразмоўцаў МНВ БДПЧ выказалі заклапочанасць наконт абмежавальных палажэнняў для рэгістрацыі кандыдатаў і апісалі фармальную інтэрпрэтацыю і выбарчае прымяненне закона, асабліва падчас праверкі подпісаў.²⁹

Два рашэнні АВКаў па адмове ў рэгістрацыі былі адмененыя, ТВКам у Віцебску і Мінскім гарадскім судом.³⁰ Паводле ЦВК, па стане на 4 лістапада 27 кандыдатаў адклікалі свае заяўкі, а рэгістрацыя 10 была адмененая.³¹ Закон прадугледжвае, што адкліканне сваёй кандыдатуры без уважлівай прычыны можа прывесці да неабходнасці абавязковай кампенсацыі дзяржаве выдаткаў, якія былі патрачаныя на кандыдата.³²

²³ Грамадзяне могуць пакідаць подпісы за больш чым аднаго кандыдата. АВКі забавязаныя правяраць толькі выбарку перададзеных подпісаў перад зацверджаннем альбо адмовай у рэгістрацыі.

²⁴ Паводле ЦВК, усе кандыдаты рэгіструюцца ў той жа самы дзень, што дазваляе карыстацца аднолькавым перыядам часу для агітацыі, хаця гэта не прадпісана законам.

²⁵ Агулам 325 кандыдатаў былі вылучаныя палітычнымі партыямі, 81 – ініцыятыўнымі групамі, 38 – працоўнымі калектывамі, 31 – і партыямі, і ініцыятыўнымі групамі, 84 – і працоўнымі калектывамі, і ініцыятыўнымі групамі, адзін кандыдат – усімі трыма спосабамі.

²⁶ Алена Анісім і Ганна Канапацкая.

²⁷ У жніўні 2019 г. Старшыня ЦВК публічна заявіла, што адна траціна дэпутатаў павінны працягнуць свой мандат “па просьбе главы дзяржавы”.

²⁸ Яшчэ 12 патэнцыйных кандыдатаў зняліся з перадвыбарчай гонкі яшчэ да дэдлайна падачы заявак на вылучэнне кандыдатамі.

²⁹ У многіх апісаных выпадках невялікія недакладнасці, такія, як памылкі ў напісанні адрасу выбарцаў, прывялі да прызнання подпісаў несапраўднымі ў правяраных выбарках.

³⁰ 19 кастрычніка 2019 г. Віцебскі ТВК адмяніў рашэнне АВК 18, які адмовіў у рэгістрацыі кандыдату з-за недакладнасцяў у спісах з подпісамі, а таксама ў дэкларацыі аб даходах і маёмасці: ТВК вырашыў, што недакладнасці ў спісах не былі вельмі важнымі, а дадзеныя ў дэкларацыі былі дакладнымі. 25 кастрычніка 2019 г. Мінскі гарадскі суд адмяніў рашэнне Мінскай выбарчай камісіі, якая адмовіла ў рэгістрацыі кандыдата. Суд пастанавіў, што некалькі перададзеных подпісаў былі беспадстаўна прызнаныя АВК 95 несапраўднымі.

³¹ Пяць – за парушэнні падчас перыяду агітацыі, тры – за немагчымасць узяць водпуск з пастаяннага месца працы, адзін – за немагчымасць выканаць патрабаванне па пастаянным месцы жыхарства, і адзін – за некалькі парушэнняў, у тым ліку паклёп і абразу.

³² Напрыклад, за плакаты кандыдатаў альбо за трансляцыю іх зваротаў у СМІ бясплатна. Выбарчы кодэкс не вызначае, што з'яўляецца ўважлівай прычынай, каб зняцца з перадвыбарчай гонкі (гэтае рашэнне прымаецца паводле меркавання АВКаў).

VIII. УМОВЫ ПРАВЯДЗЕННЯ ПЕРАДВЫБАРЧАЙ АГІТАЦЫІ

Перыяд перадвыбарчай агітацыі распачаўся пасля завершанай 18 кастрычніка рэгістрацыі кандыдатаў і скончыцца апоўначы 16 лістапада. Да цяперашняга моманту перадвыбарчая агітацыя была, у цэлым, малазаўважна, з невялікай колькасцю арганізаваных мерапрыемстваў і невялікай колькасцю наведвальнікаў падчас гэтых мерапрыемстваў. Агулам, выбарчыя праграмы ўдзельнікаў кампаніі датычылі незалежнасці Беларусі, стабільнасці, дэцэнтралізацыі ўлады, сацыяльна-эканамічных праблем і праблем навакольнага асяроддзя, а таксама пасылы, звязаныя з да дэмакратыяй, правамі чалавека, вяршэнствам права і свабодных выбараў.

Закон прадугледжвае разнастайныя магчымасці для ўдзелу ў палітычных сходах падчас і па-за перыядам перадвыбарчай агітацыі. Нядаўнія дапаўненні ў закон “Аб масавых мерапрыемствах” прадугледжваюць інфармаванне пра арганізацыю мерапрыемстваў замест атрымання на яе дазволу, але толькі ў тым выпадку, калі яны арганізуюцца ў спецыяльна вызначаных месцах, якія абмежаваныя ў колькасці і маюць нязручнае месцазнаходжанне.³³ Гэтыя правілы ахопліваюць усе палітычныя мерапрыемствы, арганізаваныя асобамі, задзейнічанымі ў выбарах падчас кампаніі, але якія не з’яўляюцца кандыдатамі альбо іх даверанымі асобамі. Правядзенне масавых мерапрыемстваў у якіх-небудзь іншых месцах паранейшаму патрабуе дазволу. У 2019 г. Савет Міністраў вызначыў шэраг аплат за арганізацыю масавых мерапрыемстваў падчас перадвыбарчай агітацыі, у тым ліку тымі, хто не ўдзельнічае ў перадвыбарчай гонцы. Багата суразмоўцаў МНВ БДПЧ лічыць гэта празмерным абмежаваннем свабоды сходаў.³⁴

Шматлікія аспекты перадвыбарчай агітацыі строга рэгламентуюцца. Выбарчы Кодэкс прадугледжвае роўныя ўмовы для вядзення агітацыі для ўсіх зарэгістраваных кандыдатаў.³⁵ Кандыдатам дазволена арганізоўваць мерапрыемствы ў большасці месцаў з дзвюхдзённым папярэджаннем уладаў. Яны атрымліваюць спіс падыходзячых памяшканняў, якія яны могуць бясплатна выкарыстоўваць, што было адзначана многімі ўдзельнікамі выбарчага працэса як зручная практыка.³⁶ Некалькі суразмоўцаў МНВ БДПЧ адзначалі, што агітацыйныя матэрыялы павінны былі быць ухваленыя АВКамі перад іх распаўсюдам.

Многія асобы, задзейнічаныя ў выбарах, уключна з некаторымі кандыдатамі, паінфармавалі МНВ БДПЧ, што з-за абмежаванага палітычнага асяроддзя, рэстрыкцыйных прававых рамак па-за перыядам перадвыбарчай агітацыі і агульны недахоп рэсурсаў для арганізацыі сходаў і магчымасці з’яўлення ў медыях, перыяд агітацыі для іх – адзіная магчымасць кантакту з насельніцтвам. Некаторыя суразмоўцы паведамілі, што яны ўдзельнічаюць у выбарах, каб прасоўваць свае доўгатэрміновыя палітычныя ідэі, а не заклікаць выбарцаў падтрымаць канкрэтных кандыдатаў. Некаторыя таксама адзначылі, што яны выбралі збор подпісаў у якасці спосабу вылучэння ў кандыдаты, паколькі гэта забяспечыла больш працяглы кантакт з выбарнікамі.

³³ Існуе менш за 100 вызначаных месцаў па ўсёй краіне, уключна з шасцю ў Мінску, трыма ў Віцебску, і па два ў Брэсце, Гродна і Магілёве. Гэтыя месцы часта знаходзяцца ў парках, здалёк ад месцаў пражывання насельніцтва, плошчаў і транспартных вузлоў.

³⁴ Аплаты дасягаюць ад 76,50 BYN да 6 375 BYN за мерапрыемствы, якія збіраюць больша за 1 000 удзельнікаў. Яны аплочваюцца, каб пакрываць выдаткі на захаванне грамадскага парадку. Арганізатары мерапрыемства на Дзень волі ў Мінску ў сакавіку паведамілі, што яны дагэтуль павінныя каля 8 000 BYN дзяржаве.

³⁵ Мясцовыя выканаўчыя камітэты і АВКі адказваюць за забяспечванне роўнага доступу да публічнай прасторы для вядзення агітацыі шляхам публікацыі спісаў месцаў, дзе дазволена вядзенне агітацыі.

³⁶ Яны выключаюць некаторыя забароненыя месцы, такія, як паблізу ўрадавых будынкаў, вайсковых частак, судоў, транспартных вузлоў і некалькіх плошчаў.

Большасць суразмоўцаў пайнфармавала МНВ БДПЧ, што кандыдаты могуць свабодна ажыццяўляць агітацыю, у тым ліку праз абыход выбарнікаў па дамах, сустрэчы ў памяшканнях і на вуліцы з выбарцамі і размяшчэнне кантэнтну ў сацыяльных сетках. Аднак, некаторыя кандыдаты ад апазіцыі апісалі наяўнасць значных перашкод падчас збору подпісаў і агітацыі, заявіўшы, што АВКі выкарыстоўвалі выбарчы падыход у прымяненні правілаў агітацыі, такіх, як папярэджванні за тое, што АВКі палічылі агітацыяй падчас збору подпісаў.³⁷ У некаторых выпадках папярэджванні скончыліся адменай рэгістрацыі кандыдатаў.³⁸

IX. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ

Кандыдаты могуць карыстацца сваімі асабістымі сродкамі альбо атрымліваць ахвяраванні на кампанію. Грамадзяне могуць ахвяраваць да 127,5 BYN, юрыдычныя асобы – 255 BYN. Агульная сума выдаткаў аднаго кандыдата не павінна перавышаць 25 500 BYN. Ахвяраванні з ананімных альбо замежных крыніц, а таксама дзяржаўных альбо фінансаваных дзяржавай, рэлігійных і дабрачынных арганізацый – забаронена. Не існуе наўпроставага фінансавання выбарчых кампаній дзяржавай, але закон прадугледжвае ўскоснае фінансаванне зарэгістраваных кандыдатаў праз бясплатны доступ да памяшканняў, вытворчасць выбарчых плакатаў і выкарыстанне СМІ. Палітычныя партыі таксама не атрымліваюць дзяржаўных сродкаў. Шэраг палітычных партый, недзяржаўных арганізацый і іншых суразмоўцаў МНВ БДПЧ адзначылі, што адсутнасць дзяржаўнага фінансавання разам з абмежаванымі прыватнымі ахвяраваннямі значна абмяжоўваюць магчымасці кандыдатаў у агітацыі. Некалькі з іх таксама заявілі, што выбарнікі і бізнэсы не ахвяраюць сродкі з-за страху пераследу.

Кандыдаты засноўваюць выбарчыя фонды пасля сваёй рэгістрацыі. Ніякія ахвяраванні не могуць быць зробленыя і ніякія сродкі не могуць быць выдадзеныя да рэгістрацыі, у тым ліку для збору подпісаў. Усе ахвяраванні і выдаткі павінны быць зробленыя на і са спецыяльна прызначаных банкаўскіх рахункаў дзяржаўнага банку (“Беларусьбанк”).³⁹ Кандыдатам, якія выдаткавалі больш за 20 працэнтаў ад ліміту альбо атрымалі фінансаванне з неаўтарызаваных крыніц, могуць адмяніць рэгістрацыю. Кандыдаты павінны здаць свае фінансавыя справаздачы за дзесяць дзён да дня выбараў, а канчатковыя справаздачы – не пазней за пяць дзён пасля дня выбараў у АВКі. Закон не патрабуе, каб гэтыя справаздачы былі апублікаваныя, альбо правераныя аўдытам. Банкі павінны штотыдзень інфармаваць АВКі пра ўсе фінансавыя транзакцыі з рахунка кожнага кандыдата. На працягу дзвух дзён пасля атрымання такой інфармацыі ад банку, АВКі публікуюць агульную інфармацыю аб даходах і выдатках.⁴⁰

X. СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ

Канстытуцыя гарантуе свабоду выказвання і забараняе цензуру, але прававыя рамкі утрымліваюць некалькі абмежаванняў. Паклёп і публічная абраза з’яўляюцца крымінальнымі злачынствамі.

³⁷ Згодна з правіламі ЦВК, будучыя кандыдаты не маюць права весці кампанію да сваёй рэгістрацыі.

³⁸ Адміністрацыйныя працэсы былі распачатыя супраць кандыдата Вольгі Кавальковай, сябра незарэгістраванай палітычнай партыі Беларуская Хрысціянскай Дэмакратыі, на падставе ўдзелу ў несанкцыянаваным мітынгу 16 верасня, які быў зборам подпісаў для іншага кандыдата. Кандыдат Мікалай Казлоў з АГП атрымаў папярэджанне ад АВК 105 у Мінску за вядзенне кампаніі палчас збору подпісаў. Шасці з 14 кандыдатаў ад незарэгістраванага грамадскага аб’яднання “Еўрапейская Беларусь” рэгістрацыя была абмененая АВКамі з-за парушэнняў падчас збору подпісаў. Некалькі з іх паведаміла МНВ БДПЧ, што іх мерапрыемствы здымаліся на відэа невядомымі асобамі.

³⁹ Па стане на 1 лістапада 373 (70 працэнтаў) кандыдаты адкрылі спецыяльныя рахункі для вядзення выбарчай кампаніі. Банкі не бяруць аплату за адкрыццё рахункаў альбо за карыстанне імі.

⁴⁰ Такая інфармацыя публікуецца на вэб-старонках адпаведных мясцовых выканаўчых камітэтаў і ў прэсе.

Выбарчы кодэкс забараняе заклікаць да байкоту на выбарах альбо інфармаваць пра такія заклікі. Электронныя і друкаваныя медыя павінны быць зарэгістраваныя Міністэрствам інфармацыі, а прадстаўнікі замежных СМІ, якія працуюць у краіне, павінны быць акрэдытаваныя Міністэрствам замежных спраў. Увогуле, суразмоўцы МНВ БДПЧ адзначылі, што толькі некалькі СМІ асвятляюць палітычныя пытанні.

Тэлебачанне застаецца асноўнай крыніцай палітычнай інфармацыі, другія па папулярнасці – анлайн-медыя.⁴¹ Міністэрства інфармацыі мае права абмежаваць доступ да анлайн-інфармацыі без рашэння суда. Дапаўненні да закона “Аб СМІ” 2018 г. прадугледжваюць механізм рэгістрацыі анлайн-медыяў Міністэрствам інфармацыі.⁴² У дадатак, дапаўненні 2018 г. да Адміністрацыйнага кодэксу ўвялі штраф у памеры да 4 900 BYN за распаўсюджванне забароненай інфармацыі, у тым ліку анлайн.⁴³ Дапаўненні таксама забараняюць замежным фізічным і юрыдычным асобам засноўваць медыя-арганізацыі ў Беларусі.⁴⁴ Мясцовыя журналісты, якія працуюць на неакрэдытаваныя замежныя СМІ, часта атрымліваюць штрафы.⁴⁵

Закон гарантуе ўсім кандыдатам свабодны доступ да дзяржаўных СМІ. Некаторыя прадстаўнікі медыяў пайнфармавалі МНВ БДПЧ, што з-за вялікай колькасці кандыдатаў, яны будуць асвятляць выбарчы працэс у цэлым, не прадстаўляючы кандыдатаў паасобку. Усім кандыдатам была дадзена магчымасць запісаць зварот працягласцю да пяці хвілін на дзяржаўных СМІ бясплатна, падчас прайм-тайм, пачынаючы з 21 кастрычніка. Упершыню на гэтых выбарах звароты кандыдатаў суправаджаліся субтытрамі для асоб з праблемамі слыху. Газеты, якія выдаюцца альбо фінансуюцца дзяржавай, абавязаныя публікаваць праграмы ўдзельнікаў кампаніі бясплатна.⁴⁶

Як і на папярэдніх выбарах, ЦВК стварыла Назіральны савет па СМІ (НСС), які складаецца з васьмі чальцоў, вылучаных Міністэрствам інфармацыі, і ўзначальваецца першым намеснікам міністра.⁴⁷ Прадстаўнікі і Беларускай асацыяцыі журналістаў, і Беларускага саюзу журналістаў былі запрошаныя і ўдзельнічаюць у працы НСС. НСС разглядае скаргі, якія датычацца медыйнага кампаненту выброчага працэсу (скіраваныя праз ЦВК), але не ажыццяўляе медыя-маніторынгу, што супярэчыць папярэднім рэкамендацыям БДПЧ.

Артыкул 47 Выбарчага кодэксу прадугледжвае адмену рэгістрацыі кандыдатаў, якія задзейнічалі паклёп і публічную абразу. 23 кастрычніка Старшыня ЦВК заявіла, што такая санкцыя можа ўжывацца, калі існуе заклік да “звяржэння канстытуцыйнага парадку” альбо

⁴¹ Згодна з афіцыйнымі дадзенымі з 2017 году, 69 працэнтаў хатніх гаспадарак мелі доступ да інтэрнэту.

⁴² Хаця рэгістрацыя добраахвотная, онлайн-медыя абавязаныя збіраць і захоўваць персанальную інфармацыю асоб, якія каментуюць артыкулы анлайн, а таксама перадаваць такія дадзеныя сілавым структурам па іх патрабаванні.

⁴³ Артыкул 38 “Закону аб СМІ” вызначае забароненую інфармацыю як “інфармацыю, распаўсюджванне якой можа зашкодзіць нацыянальным інтарэсам Рэспублікі Беларусь”, і з’яўляецца “забароненай іншымі прававымі актамі”.

⁴⁴ Гл. Заяву Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ ад 18 чэрвеня 2018 г.: “Багата палажэнняў – празмерна строгія і неадпаведныя і могуць прывесці да абмежавання свабоды слова”. Гл. таксама параграф 36 у справаздачы [Спецыяльнага Докладчыка ААН па Беларусі ад 2019 г.](#)

⁴⁵ Па інфармацыі Беларускай асацыяцыі журналістаў, журналісты, якія працуюць на “Белсат” і “Радыё Рацыя”, былі аштрафаваныя на 36 592 BYN паводле Артыкула 22.9 Адміністрацыйнага кодэксу. Гл. Заяву Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ ад 20 сакавіка 2019 г.: “патрабаванні да акрэдытацыі павінны быць перагледжаныя такім чынам, каб яны палепшылі працоўныя ўмовы прадстаўнікоў СМІ, а не станавіліся ўмовай функцыявання ў якасці дазволу на працу, што перашкаджае журналістам выконваць сваю працу.

⁴⁶ Кандыдаты павінны былі падаць заяўку да дэдлайна – 27 кастрычніка.

⁴⁷ НСС ствараецца *ad hoc* для кожных выбараў пастановай ЦВК і не вызначаецца законам. Склад прапануецца Міністэрствам інфармацыі і аб’яднаннямі журналістаў і зацверджваецца ЦВК.

“распальванне варажнечы” ў зваротах кандыдатаў альбо ў сацыяльных сетках. Па стане на 4 лістапада па меншай меры сем кандыдатаў былі недапушчаныя да запісу сваіх зваротаў з-за парушэння імі Выбарчага кодэксу.⁴⁸ НСС разгледзела тры скаргі, скіраваныя гэтымі кандыдатамі і вырашыла, што рашэнні аб недапушчэнні да запісу былі ўжытыя справядліва ў кожным выпадку.

Кандыдаты ўдзельнічаюць у тэлевізійных дэбатах, калі два альбо больш кандыдатаў звярнуліся з такой просьбай у адпаведную выбарчую акругу. Першыя дэбаты былі паказаныя 29 кастрычніка на дзяржаўным тэлеканале “Беларусь-3”, далейшыя дэбаты будуць паказаны ў эфіры да 14 лістапада. Публікацыя апытанняў грамадскай думкі забаронена, пачынаючы ад пятага дня да дня выбараў.

21 кастрычніка МНВ БДПЧ распачала свой якасны і колькасны маніторынг кантэнту, звязанага з выбарамі, 13 медыяў. МНВ БДПЧ таксама аналізуе асвятленне выбаркі рэгіянальных тэлеканалаў і чатырох анлайн навінавых парталаў, а таксама сочыць за зместам у сацыяльных сетках.⁴⁹

XI. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ

Большыня рашэнняў выбарчых камісій можа быць абскарджана ў камісіях больш высокага ўзроўню, а потым у судах. Рашэнне ЦВК, якое аб’яўляе вынікі выбараў, не з’яўляецца прадметам судзебнага разгляду. Закон вызначае, хто можа складаць скаргі ў кожным канкрэтным выпадку: кандыдаты, іх давераныя асобы, выбарцы, грамадскія арганізацыі, палітычныя партыі і назіральнікі маюць гэтакія права ў большасці выпадкаў. Як правіла, скаргі складаюцца і разглядаюцца камісіямі на працягу трох дзён, але існуюць выключэнні.⁵⁰

Выбарчыя камісіі павінны разглядаць скаргі падчас паседжанняў, якія з’яўляюцца адкрытымі для акрыдэтаваных назіральнікаў і СМІ. Камісіі павінны інфармаваць асобу, якая падала скаргу, пра дзень, час і месца паседжання. Рашэнні АВК і ТВК па рашэннях павінны друкавацца на вэб-старонках адпаведных мясцовых выканаўчых камітэтаў на працягу дзвух дзён, а актуальныя рашэнні ЦВК публікуюцца на яе старонцы.⁵¹ Слуханні ў судах – звычайна адкрытыя для грамадскасці. Хаця няма такога патрабавання па законе, рашэнні абласных судаў, якія датычаць выбараў, публікуюцца на старонцы Вярхоўнага Суда.⁵²

⁴⁸ Кандыдат ад АГП Уладзімір Няпомняшчых заклікаў да імпічменту прэзідэнта. Паводле тэлебачання “Гродна”, зварот кандыдаткі ад АГП Ірыны Давідовіч утрымліваў інфармацыю, зневажаючую беларускі народ. Кандыдатка ад незалежнага аб’яднання “Еўрапейская Беларусь” Аксана Юшкевіч была абвінавачаная ў закліках да байкоту і зрыву выбараў. Рэдактар маладзечанскай газеты папрасіў кандыдата ад “Руху за свабоду” Валянціна Цяшко выдаліць сказ са сваёй праграмы, дзе гаварылася пра “адсутнасць дэмакратыі” і “адсутнасць свабодных выбараў”, пасля чаго яго праграма была апублікаваная.

⁴⁹ Тэлеканалы – “Беларусь – 1”, “Беларусь – 3”, СТВ, ОНТ, “НТВ-Беларусь”, “Белсат”, радыё – “Радыё-1” і “Еўрарадыё”, газеты – “Беларусь сёння”, “Рэспубліка”, “Звязда”, “Новы час”, “Комсомольская правда” в Белоруссии”, навінавых блокі рэгіянальных тэлеканалаў (Рэгіянальныя тэлеканалы Брэста, Гродна, Гомеля, Магілёва, Віцебска). Анлайн-медыя: *Belta.by*, *Naviny.by*, *Nn.by*, *Tut.by*,

⁵⁰ У некаторых выпадках закон прадугледжвае больш кароткія дэдлайны, альбо зусім ніякіх дэдлайнаў. Скаргі, якія патрабуюць дадатковага расследавання, мусяць быць разгледжаныя на працягу дзесяці дзён. Скаргі, атрыманыя ў дзень выбараў, павінны быць разгледжаныя неадкладна.

⁵¹ Паводле Рэгламенту ЦВК, толькі рашэнні, прынятыя калегіяльна падчас паседжанняў, публікуюцца онлайн. Некаторыя звароты, скіраваныя ў ЦВК, не разглядаюцца падчас паседжанняў, на іх адказваюць супрацоўнікі ЦВК; яны не мусяць публікавацца.

⁵² Рашэнні судаў ніжняй інстанцыі, звязаныя з выбарамі, не публікуюцца анлайн.

На дзень 4 лістапада большасць скаргаў, пададзеных у выбарчыя камісіі і суды, датычыла рэгістрацыі кандыдатаў і фармавання складу выбарчых камісій.⁵³ ЦВК атрымала 222 скаргі ад грамадзян, а адна скарга ад кандыдата, чью рэгістрацыю адмянілі, была разгледзена падчас паседжання. МНВ БДПЧ была пайнфармаваная пра 16 зваротаў, якія датычылі выбараў, атрыманых органамі пракуратуры па ўсёй краіне, бальшыня з іх была звязаная з абвінавачваннямі ў парушэннях падчас збору подпісаў у падтрымку кандыдатаў і правядзення перадвыбарчай кампаніі.⁵⁴

ХІІ. МЯСЦОВЫЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

Згодна з абавязацельствамі АБСЕ, выбарчы кодэкс прадугледжвае магчымасць назірання за выбарамі грамадзянамі і міжнароднымі назіральнікамі. Назіральнікі з ліку грамадзян могуць быць вылучаныя палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі мінімальнай колькасцю ў 10 чалавек. Міжнародныя назіральнікі павінны быць акрэдытаваныя ЦВК пасля папярэдняга запрашэння ўладамі. Назіральнікі з ліку грамадзян павінны быць акрэдытаваныя ЦВК, АВК і УВК, для назірання на кожным узроўні камісій. Не існуе заканадаўчага дэкладу для акрэдытацыі. Закон дазваляе назіраць падчас розных перыядаў выбарчага працэсу, але забараняе назіральнікам знаходзіцца паблізу скрыняў для галасавання і чальцоў выбарчых камісій, якія правяраюць дакументы выбарцаў і выдаюць бюлетэні для галасавання.

На дзень 28 кастрычніка, 459 міжнародных і 10 200 назіральнікаў з ліку грамадзян атрымалі акрэдытацыю. Важная група назіральнікаў з ліку грамадзян “Праваабаронцы за свабодныя выбары” назірае і робіць справаздачы на розных этапах выбарчага працэсу і плануе накіраваць назіральнікаў на перыяд працэсу датэрміновага галасавання і дзень выбараў.⁵⁵

ХІІІ. ДЗЕЙНАСЦЬ МНВ БДПЧ

МНВ БДПЧ пачала сваю дзейнасць у Мінску 15 кастрычніка. Глава Місіі сустрэлася з прадстаўнікамі Міністэрства замежным спраў, Цэнтральнай выбарчай камісіі, Канстытуцыйнага суда, Вярхоўнага суда і іншымі ўдзельнікамі выбарчага працэсу. МНВ БДПЧ таксама ўсталявала кантакты з кандыдатамі ў дэпутаты і прадстаўнікамі палітычных партый, СМІ, грамадзянскай і мясцовай міжнароднай супольнасці.

Парламенцкая асамблея (ПА) АБСЕ і Парламенцкая асамблея Савета Еўропы (ПАСЕ) плануецца накіраваць дэлегацыі для назірання ў дзень выбараў. Дзеючая Старшыня АБСЕ прызначыла спадарыню Маргарэту Седэрфелт Спецыяльным Каардынатарам і кіраўніком групы кароткатэрміновых назіральнікаў АБСЕ. Назіранне ў дзень выбараў будзе вынікам сумеснага намагання з удзелам БДПЧ і дэлегацый з ПА АБСЕ і ПАСЕ.

***Толькі англійская версія дадзенай справаздачы з'яўляецца афіцыйным дакументам.
Неафіцыйны пераклад даступны на беларускай і рускай мовах.***

⁵³ Агулам каля 100 скаргаў з абвінавачваннямі ў парушэннях падчас працэсу рэгістрацыі кандыдатаў былі накіраваныя ў ТВКі і абласныя суды; 98 з іх былі адхіленыя альбо незадаволеныя. 486 скаргаў датычна парушэнняў падчас фармавання выбарчых камісій было пададзена ў суды; 483 з іх было адхілена альбо незадаволена.

⁵⁴ Дзесяць зваротаў было перанакіравана ў адпаведныя дзяржаўныя органы, у пяці выпадках пракуратура дала тлумачэнні наконт палажэнняў закона, а ў адным выпадку было распачатае расследаванне.

⁵⁵ “Праваабаронцы за свабодныя выбары” ўключае ў сябе Беларускі Хельсінскі Камітэт і праваабарончы цэнтр “Вясна”.